

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Πηγές για την επανάσταση τῶν Σφακιανῶν στὰ 1770 κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γνωρίζαμε ἕως τώρα δύο μονάχα: τὸ τραγούδι τοῦ Μπάρμπα-Παντζελιοῦ γιὰ τὸν Δασκαλογιάννη καὶ τὶς γραπτὲς ἢ προφορικὲς παραδόσεις πρὸς χρησιμοποίησε στὴν «Ἱστορία τῶν Σφακίων» ὁ Γρηγόριος Παπαδοπετράκης. Οἱ πηγὲς ὅμως αὐτὲς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους δὲν μπορούσαν νὰ παράσχουν ὀλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων περιστατικῶν: τὸ τραγούδι τοῦ Μπάρμπα-Παντζελιοῦ ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ ἓναν Σφακιανὸ πρὸς νοιάστηκε περισσότερο γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ γιὰ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις παρὰ γιὰ τὶς συνυφασμένες μὲ τὰ περιστατικὰ αὐτὰ πολιτικὲς ἢ διπλωματικὲς ἐνέργειες τῶν ἀντίμαχων καὶ τῶν βοηθῶν τους. Ὁ Μπάρμπα-Παντζελιὸς ἦταν ἓνας ἀπλοϊκὸς μιτατάρης πρὸς τὸ τραγούδησε μονάχα ὅσα εἶδε καὶ ἔζησε. Ἡ ἱστορία, ἐξ ἄλλου, τοῦ Παπαδοπετράκη παρέχει βέβαια ἀφθονο ὑλικό, ὅχι ὅμως πάντοτε ὑπεύθυνο καὶ γνήσιο: τὰ τρία ἔγγραφα π.χ. πρὸς δημοσιεύονται στὶς σελ. 140-142, συμφωνία μεταξὺ Δασκαλογιάννη καὶ Πασᾶ, διάγγελμα τοῦ Δασκαλογιάννη πρὸς τοὺς Σφακιανούς καὶ ἔγγραφο τοῦ Ἰ. Μόρου πρὸς ὑπογράφουν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Σφακιῶν, πιθανῶς δὲν εἶναι γνήσια, παρὰ τὴν βεβαίωση τοῦ Παπαδοπετράκη ὅτι τὰ πῆρε ἀπὸ τὸν Ἰ. Πολιουδάκη, μιὰ καὶ ἡ γλῶσσα τους εἶναι ἡ ἴδια ἢ γλῶσσα τῆς «Ἱστορίας τῶν Σφακίων» τοῦ Παπαδοπετράκη. Τὸ ἴδιο ὑποπτὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ λεπτομερειακὴ ἀπόδοση τῆς συζητήσεως Δασκαλογιάννη καὶ Πασᾶ (σελ. 137 κ.ἑ.), μιὰ καὶ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ βρῆται μπροστὰ ὁ Παπαδοπετράκης.

Παράλληλα μὲ τὶς δύο αὐτὲς πηγὲς κυκλοφοροῦν ἀκόμη καὶ τώρα στὰ Σφακιά, ἰδίως στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνωπόλεως, πλῆθος ἄλλες προφορικὲς παραδόσεις, πρὸς δὲν μπορούν ὅμως νὰ χρησιμοποιηθοῦν χωρὶς κριτικὴ, γιὰ καὶ διαφορετικὲς εἶναι ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀλλὰ καὶ ἀνυπεύθυνες.

Στὸ Τουρκικὸ Ἀρχεῖο Ἡρακλείου (Κῶδιξ 11ος, παλ. ἀρίθμησις) βρίσκονται τὰ ἀκόλουθα ἕξι ἔγγραφα πρὸς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ τὰ ὑποδείξει καὶ νὰ τὰ μεταφράσει ὁ κ. Ν. Σταυρινίδης. Τὰ ἔγγραφα

αὐτὰ εἶναι δύο Αὐτοκρατορικὰ Φιρμάνια, τρεῖς ἀναφορὲς τοῦ Γραμματέως τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τῶν Τούρκων στὰ Σφακιά πρὸς τὸν Πασᾶ τοῦ Χάνδακος καὶ μιὰ Διαταγὴ τοῦ Πασᾶ. Ἡ ἀξία τους συνίσταται στὸ ὅτι 1) εἶναι ἐπίσημα κείμενα καὶ ὄχι, ὅπως τὸ τραγούδι τοῦ Μπάρμπα-Παντζελιοῦ ἢ ἡ Ἱστορία τοῦ Παπαδοπετράκη, προσωπικὲς ἀφηγήσεις ἢ ὑποκειμενικὲς συνθέσεις, 2) παρουσιάζουν τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὴν, ἀγνωστὴ ὡς τώρα, πλευρὰ τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, καὶ 3) διαλευκαίνουν, ἀποκαθιστοῦν ἢ συμπληρώνουν πολλὰ ἀπὸ ὅσα γνωρίζαμε ὡς τώρα. Ἰδιαιτέρως πολύτιμα εἶναι ἡ πρώτη ἀναφορὰ τοῦ Γραμματέως μὲ τὴν ὑπερήφανη ἀπάντησιν τοῦ Δασκαλογιάννη (2^ο ἔγγραφο), ἡ τρίτη ἀναφορὰ του, ποὺ παρουσιάζει ἐντελῶς διαφοροτικὰ ἀπὸ ὅ,τι ἐγνωρίζαμε ὡς τώρα τὴ συμμετοχὴ τοῦ Πρωτόπαπα στὴν ἐπανάσταση (4^ο ἔγγραφο), καὶ ἡ Διαταγὴ τοῦ Πασᾶ μὲ τοὺς ὅρους ποὺ ἐπεβλήθησαν, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀνακωχὴ, στοὺς Σφακιανούς (6^ο ἔγγραφο). Ἡ ἔκδοσὴ τους θὰ βοηθήσει πολὺ τὴν προσπάθεια μιᾶς νέας μελέτης γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σφακιανῶν. Ἡ ἐπανάστασις ἄλλωστε τούτῃ δὲν ἦταν μεμονωμένο, ὅσο καὶ ἂν σημαντικὸ, περιστατικὸ, ἀλλὰ τμῆμα τοῦ καθολικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων, νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ φαινόταν πὼς τοὺς ἔδιναν ὁ σύγχρονος μὲ τὴν ἐπανάστασίν τους μεγάλος Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ὁ ἑλληνοφανῆς ζῆλος τοῦ Ὁρλώφ.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ : Μ π ἄ ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ο ὺ ς = Μ π ἄ ρ μ π α Π α ν τ ζ ε λ ι ο ὺ ς , Τὸ τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη. Εἰσαγωγή, σχόλια Βασ. Λαούρδα, χαρτογραφία Κωνστ. Λασηθιωτάκη, Ἡράκλειον Κρήτης 1947. Π α π α δ ο π ε τ ρ ᾶ κ η ς = Π α π α δ ο π ε τ ρ ᾶ κ η Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ , Ἱστορία τῶν Σφακίων, Ἀθήναι 1888. Ψ ι λ ᾶ κ η ς = Ψ ι λ ᾶ κ η Β α σ ι λ ε ί ο υ , Ἱστορία τῆς Κρήτης, Τόμος Γ', Χανιά 1909.

1.

Αὐτοκρατορικὸν Φιρμάνιον (Χατ-Χουμαγιούν) πρὸς τὰς Ὀθωμανικὰς ἀρχὰς ἐν Κρήτῃ, ὑποδεικνύον τὴν μέθοδον ἀντιμετωπίσεως τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν τῶν Σφακιανῶν, μετὰ ἀντιγράφου τοῦ ἱεροῦ Φετβᾶ (7 Μαΐου 1770).

Κῶδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 49.

Ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Νήσου μοὶ ἐγνωστοποίησαν δι' ἀναφορᾶς των ὅτι ἡ ὑποκρυπτομένη εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πάντοτε μὲ σιᾶσεις καὶ δραμιουργίας ἀσχολουμένων ξαγιάδων τῆς ἐπαρχίας Σφακίων ἔφρεσις δι' ἀποστασίαν ἀνεφάνη πάλιν ἐσχάτως καὶ ὅτι οὗτοι ἐπὶ τῷ σκοπῷ διαρπαγῆς καὶ λεηλασίας τῶν ὑπαρχόντων τῶν Μουσουλμάνων ὑπεσχέθησαν βοήθειαν εἰς τὸν ἄπιστον Μόσκοβον, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλεν εἰς

αὐτοὺς διὰ τῶν πλοίων του πολεμοφόδια καὶ λοιπὰ χρήσιμα πολεμικὰ εἶδη ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως διὰ τῆς συνδρομῆς των ἐπιπέρουν ζημίας καὶ βλάβας τόσον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς Μάνης ὅσον καὶ εἰς τοὺτους τῆς Κρήτης¹, καὶ ἐπειδὴ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐορτῶν τοῦ Πάτχα², ἀναχωρήσαντες οἱ Σφακιανοὶ οὗτοι κρυφίως ἐκ τῶν φρουρίων καὶ ἐκ τῶν χωρίων, εἰς τὰ ὁποῖα διέμενον, συνεκεντρώθησαν ἅπαντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων, ὅπου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῶν πέριξ τῆς ἐπαρχίας ταύτης εὐρισκομένων φαράγγων καὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀποθήκευσιν τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων καὶ ἔλαβον θέσεις πρὸς μάχην καὶ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις³, ἠναντιώθησαν δὲ οὗτοι εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς ἐπαρχίας των τὸν εἰσπράκτορα τοῦ παρόντος ἔτους⁴, καὶ ὅτι, ἐὰν ἀρεθῶσιν οὗτοι γὰρ προβαίνουν εἰς τὰς πράξεις των ταύτας ἄνευ τῆς ἐπιβολῆς εἰς αὐτοὺς τῆς προσηκούσης τιμωρίας καὶ ἐπιπλήξεως πρὸς σωφρονισμόν, θὰ ἀποπλανήσωσι καὶ θὰ παρασύρωσι ὅλους τοὺς ῥαγιαδες τῆς Κρήτης⁵, ὁπότε θὰ δημιουργηθῇ ὀλεθρία κατάστασις εἰς τὴν Νῆσον, ἐγνωστοποιήσατε δὲ σεῖς οἱ Ἱεροδίκαι Χανίων καὶ Ῥεθύμνης δι' ἀποφάσεώς σας πάντα ταῦτα πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος⁶, ὅστις, ὡς μοὶ ἀναφέρει, ἐρωτήτας πρὸς ἐξακριβῶσιν τῆς ἀληθείας των τὸν πληθυσμὸν τῆς Νήσου ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι πρᾶγματι ἡ ὑπόθεσις ἔχει ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρω καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην πλέον τρέφουσιν οἱ κάτοικοι τῆς Νήσου πρὸς τοὺς φυγάδας τούτους, μοὶ ἀνέφερες δὲ πάντα ταῦτα δι' ἀποράσεώς σου καὶ σὺ ὁ Ἱεροδίκη Χάνδακος⁷, ὡς ἐκ τούτου: ἐὰν ὁ ἐξοχώτατος Βεζύρης μου, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, οἱ οὐλεμάδες, οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν Γιανιτάρων, οἱ μουρτιῆδες, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐν τοῖς πράγματι ἐν πλήρει ὁμονοίᾳ συσκευπτόμενοι καὶ ἀνταλλάσσοντες σκέψεις ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς τῶν εἰρημένων ῥαγιαδῶν ἐξακριβώσητε ὅτι πρᾶγματι οὗτοι τυγχάνουσιν ἐπανατιτάται καὶ στασιασταί, ἐνισχύουν δὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεώς μας καὶ προβαίνουν εἰς πράξεις ἀνατρεπτικὰς καὶ προδοτικὰς πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν μου καὶ πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους καὶ ἐπιβάλληται συνεπῶς συμφώνως τῷ Ἱερῷ Νόμῳ ὁ ἀφανισμὸς καὶ ἡ σφαγὴ αὐτῶν, τότε πάντες ἡμεῖς ἐν ὁμοφωνίᾳ καὶ μιᾷ γνώμῃ ἐκστρατεύσατε ἐναντίον των καὶ, συνωδὰ τῇ ἐκδοθείσῃ ἐπὶ τούτοις ἱερονομολογικῇ ῥήτρᾳ⁸, προβῆτε εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν αὐτῶν διὰ τοῦ καθαροῦ ξίφους τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, ἀποκαθαίροντες καὶ ἐξυγιαίνοντες τὸν νομὸν ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν ληστῶν τούτων, ἵνα ἀποκατασταθῇ οὕτως ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπὶ τούτοις ἐξεδόθη καὶ ἀπεστάλη ἡ παροῦσα ἱερὰ διαταγὴ μου. Ἐντέλλομαι δὲ ὅπως, καθ' ἃ ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται, ἐὰν συσκευπτόμενοι καὶ ἀνταλλάσ-

σοντες σκέψεις ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης τῶν εἰρημένων βασιλέων
πεισθῆτε ἀναμφισβητήτως καὶ ἐξακριβώσητε πλήρως ὅτι οὗτοι προβαί-
νουν εἰς ἀνατρεπτικὰς καὶ προδοτικὰς πράξεις κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας
μου καὶ κατὰ τῶν Μουσουλμάνων καὶ κριθῆ ἐπιβεβλημένη συμφώνως
τῷ Ἱερῷ Νόμῳ ἢ σφαγὴ καὶ ὁ ἀφανισμὸς αὐτῶν, τότε, συνωδὰ τῷ
ἐκδοθέντι ἱερῷ Φετβᾶ, προβῆτε ἐν ὁμοφωνίᾳ καὶ συμπράξει εἰς τὴν
σφαγὴν καὶ τὸν ἀφανισμὸν αὐτῶν, ἀποκαθαίροντες καὶ ἐξυγιαίνοντες
τὸν νομὸν ἀπὸ τὰ εἰδεχθῆ πτώματα τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ ἀποκα-
ταστήσατε τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τῷ
τέλει ὅπως ἀπόσχητε πάσης ἐνεργείας ἀντιτιθεμένης πρὸς τὸν Ἱερὸν
Νόμον. Ἐξεδόθη τὸ παρὸν Φιρμάνιον μου καὶ ἐντέλλομαι ἅμα τῇ λή-
ψει του νὰ ἐνεργήσητε συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἱερᾶς μου ταύ-
της αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερὸν μου
σύμβολον πιστεύετε. Ἐγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ζηλχιτζὲ τοῦ
ἔτους 1183⁹.

Ἐκ τῆς ἔδρας τῆς περιφρουρήτου Ἰσταμπόλ.

Ἐλήφθη τῇ 22^α Μουχαρέμ 1184¹⁰.

Ἀντίγραφον τοῦ ἱεροῦ Φετβᾶ.

Ἐ ρ ὠ τ η σ ι ς : Ἐὰν οἱ φόρου ὑποτελεῖς ὠρισμένων χωρίων, γε-
νόμενοι ἐπίορκοι καὶ παράσπονδοι, ἀρνοῦνται τὴν καταβολὴν τοῦ κε-
φαλικοῦ των φόρου καὶ συνενούμενοι μετὰ τῶν πολεμίων ἐχθρῶν ἀνα-
δειχθῶσιν νικηταὶ καὶ καταλάβωσι διὰ τῆς βίας ὠρισμένας πόλεις, καὶ
ἐάν, εὐρισκόμενοι οὗτοι εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μετὰ τῶν Μουσουλ-
μάνων, αἰχμαλωτίζωσιν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν¹¹, ἐπιβάλλεται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ
Νόμου νὰ προσβληθῶσιν αἱ περιοχαὶ τῶν φόρου ὑποτελῶν τούτων καὶ
νὰ σφαγῶσιν καὶ ἐξανδραποδισθῶσιν οὗτοι ;

Ἀ π ά ν τ η σ ι ς : Μάλιστα, ἐπιβάλλεται.

Ὁ ταπεινὸς δοῦλος καὶ γραφεὺς τοῦ παρόντος

Ἐσσεῖτ Μεχμέτ.

Κύριε ἰλάσθητι τούτου¹².

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

¹⁾ Κατὰ τὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 7-8, 39 κ.ἔ., ὁ Δασκαλογιάννης εἶχε προετοιμάσει τὴν ἐπανάστασιν συνεννοημένος μετὰ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, τὸν Μπέη τῆς Μάνης καὶ Ρώσσους ἀντιπροσώπους. Προφανῶς ὁμοῦ συγγέει τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας μετὰ τὸν Ὁρλώφ. Γιὰ τὶς ἐνεργείες τῶν Ρώσων, ἰδὲς Σ ά θ α, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, 490 κ.ἔ. Ἡ πληροφορία τοῦ Φιρμανίου, πὼς οἱ Ρῶσοι ἔστειλαν ὅπλα στοὺς Σφακιανούς, δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλη πηγὴ.

²⁾ 4 Ἀπριλίου, κατὰ τὸν Παπαδοπετράκη, 121, στήν Κράπη. Προηγουμένως εἶχε γίνει σύσκεψις στὸν Ὀμπροσγιαλό: Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 89 κ.ἔ. Παπαδοπετράκης, 117 κ.ἔ.

³⁾ Στὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 179 καὶ 202, ἀναφέρεται πὼς οἱ Σφακιανοὶ ἔφτιαξαν ὄχυρῶσεις καὶ πῆραν θέσεις πολεμικὲς ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐκκίνηση τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων ἐναντίον τους καὶ ὄχι προηγουμένως.

⁴⁾ Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι πιστεύεται κοινῶς καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἀναφέρει ὁ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 22, 715, 975, οἱ Σφακιανοὶ ἐπλήρωναν καὶ τὸν βακούφινο καὶ τὴν δεκάτη καὶ τὸν κεφαλικό. Συνοπτικὴ ἔκθεση τῶν στοιχείων γιὰ τὰ φορολογικὰ τῶν Σφακιῶν δίνει ὁ Ν. Σ τ α υ ρ ι ν ί δ η ς, ἔφ. «Δραῖσις» Ἡρακλείου 1939, ἔτος 8, φ. 2254-2257, 30|11-3,12.

⁵⁾ Δὲν ἐπρόκειτο λοιπὸν γιὰ μιὰ περιορισμένη τοπικὰ ἐξέγερση, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀρχὴ μιᾶς γενικῆς ἀπελευθερωτικῆς κινήσεως σὲ ὅλο τὸ νησί. Ἰδὲς καὶ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 753 κ.ἔ. Ἡ Τουρκικὴ Διοίκησης ἀνησύχησε πολὺ, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα δυὸ ἔγγραφα τοῦ Γ.Α.Η. (Κῶδ. 11, σελ. 58, Ἰούνιος 1770), δια.αγὴ τοῦ Πασᾶ πρὸς τὶς ἀρχὰς καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Χάνδακος: Ἀπαγορεύονται αὐστηρότατα οἱ πυροβολισμοὶ τὴν νύχτα, ἐπιβάλλεται ἰδιαίτερη ἐνδυμασία στοὺς Χριστιανοὺς, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὁρίζεται διακριτικὸ σῆμα πάνω ἀπὸ τὶς πύρτες τῶν χριστιανικῶν σπιτιῶν, ἀπαγορεύεται νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ Μουσουλμανίδες καὶ οἱ Ἑλληνίδες τὰ ἴδια χαμάμια. Σὲ ἄλλο ἔγγραφο (Γ.Α.Η. Κῶδ. 11, σελ. 72) ἀπαγορεύεται αὐστηρότατα ἡ πώλησις μπαρουτιοῦ καὶ σφαιρῶν στὶς ἐπαρχίες.

⁶⁾ Τὸν Χουσεῖν Πασά. Ἱεροδίκης ἦταν ὁ Μεβλάνα Ἰμπραχίμ Ἐφένδης καὶ Καδῆς γιὰ τὶς δικαστικὲς καὶ στρατιωτικὲς ὑποθέσεις ὁ Μεβλάνα Ἰσμαήλ. Γ.Α.Η. Κῶδ. 11, σελ. 48.

⁷⁾ Τὴν ἐξέγερση τῶν Σφακιανῶν τὴν ἔμαθαν πρῶτοι οἱ ἱεροδίκαι Χανίων καὶ Ρεθύμνης, πού βρισκόνταν κοντὰ στὰ Σφακιά. Ἀπὸ ἀναφορὰ τους τὴν ἔμαθε ὁ Πασᾶς Χάνδακος καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἔπειτα ὁ Σουλτάνος. Κατὰ τὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν ὁμως, 119, ὁ Σουλτάνος πρῶτόμαθε τὴν ἐξέγερση ἀπὸ «γραφὴ» πού τοῦ ἔστειλε ὁ ἴδιος ὁ Δασκαλογιάννης.

⁸⁾ Πρόκειται γιὰ τὸν Φετβά πού συνοδεύει τὸ Φιρμάνι.

⁹⁾ Μεταξὺ 10-15 Ἀπριλίου τοῦ 1770. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἐπανάστασις ἄρχισε ἐπίσημα στὶς 4 Ἀπριλίου, εἶναι προφανὲς πὼς ὁ Σουλτάνος θὰ εἶχε ἤδη μάθει τὴν σύσκεψη στὸν Ὀμπροσγιαλό, πού εἶνε στὰ τέλη Μαρτίου ἢ θὰ εἶχε πληροφορηθεῖ τὰ σχέδια τῶν Σφακιανῶν ἀπὸ κατασκόπους του.

¹⁰⁾ 7 Μαΐου 1770. Ἡ μετατροπὴ τῶν χρονολογιῶν ἔγινε μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο, γιὰ νὰ νὰ μὴ παραλλάξουν ἀπὸ τὶς χρονολογίες πού δίνουν οἱ ἄλλες πηγές.

¹¹⁾ Ἡ διατύπωσις εἶναι γενικὴ, μπορεῖ ὁμως καὶ νὰ ἀναφέρεται στὶς πρῶτες ἐπιδρομὲς πού ἔκαναν οἱ Σφακιανοὶ στὰ «κάτω μέρη» μὲ τὸ περίφημο «σῶμα τῶν δαιμόνων», σεῖτὰν τακιμί, ὅπως τὸ ἔλεγαν οἱ Τούρκοι, καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Γεωργομάρο. Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 151 κ.ἔ. Παπαδοπετράκης, 122. Ψιλάκης, 108.

¹²⁾ Ἐπάνω στὸ ἔγγραφο ὑπάρχει τὸ ἰδιόχειρο σημεῖωμα τοῦ Σουλτάνου: *Γενέσθω συμφυά.*

2.

Ἀναφορὰ τοῦ Γραμματέως παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἐναντίον τῶν Σφακιῶν πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος, περὶ ἀποστολῆς πρεσβείας εἰς τὰ Σφακιά (28 Μαΐου 1770).

Κώδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 58.

Πρὸς τὴν αὐτοῦ ἐξοχότητα τὸν Διοικητὴν Χάνδακος.

Κατόπιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως, ὅπως ὁ νικηφόρος στρατός μας βαδίσῃ κατὰ τῆς ἐπαρχίας τῶν Σφακίων, καὶ ἀφοῦ κατεσκήνωσεν οὗτος εἰς τὰ περὶχωρα τῆς ἐπαρχίας ταύτης¹, συνῆλθον πάντες οἱ ἀγάδες καὶ ἀρχηγοὶ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ διορισθέντος ἐκ μέρους σας διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἐκλαμπροτάτου καὶ ἐντιμοτάτου Κετχουντᾶ τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος², ὅπως συσκεφθῶσι καὶ λάβωσιν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Κατὰ τὴν σύσκεψιν ταύτην ἐλήφθη ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ ἢ ἀπόφασις, ὅπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν, πρὸς λήψιν πληροφοριῶν καὶ ἀνακοίνωσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως³, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Μονῆς Πρέβελη καὶ τοῦ χωρίου Τυμπακίου⁴. Ἀφοῦ δὲ μετέβησαν οὗτοι ἐπὶ τόπου καὶ ἐγένοντο ἐνήμεροι τῆς καταστάσεως τῶν εἰρημένων ἀπίστων κατοίκων τῆς ἐπαρχίας καὶ συνωμίλησαν μετ' αὐτῶν, ὁ Δασκαλογιάννης ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν: «Κατ' οὐδένα τρόπον ἡσυχάζομεν. Εἴμεθα ἔτοιμοι διὰ τὸν πόλεμον καὶ προπαρασκευασμένοι διὰ τὴν μάχην. Κατ' οὐδένα τρόπον ὑποτασσόμεθα». Ἐπανελθόντες οἱ εἰρημένοι κληρικοὶ ἀνεκοίνωσαν ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ἡμῶν τὴν ἀπορριπτικὴν ταύτην ἀπάντησιν τοῦ Δασκαλογιάννη. Ἐπὶ τούτοις ἀναφέρομεν τῇ ὑψηλότητι ὑμῶν ταῦτα διὰ τὰ περαιτέρω.

Τῇ ὁμοφώνῳ συναινέσει πάντων τῶν ἐνταῦθα ἀρχηγῶν.

Ἐγράφη τῇ 13 Σαφὲρ 1184⁵.

Ὁ ταπεινὸς εὐχέτης

Ἐσσεῖτ Χαφίζ Χασάν, ἐντεταλμένος πρὸς τοῦτο.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

¹) Κατὰ τὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 197 κ.ἔ., τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα συγκεντρώθηκε στὶς Καλύβες καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, περνώντας ἀπὸ τὶς Βρύσες, προχώρησε καὶ βγῆκε στὴν Κράπη.

²) Συνεπῶς δὲν ἦταν ἀρχιστράτηγος ὁ ἴδιος ὁ Πασάς, ὅπως ἀναφέρεται στὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 182, καὶ ἀπὸ αὐτὸν στοὺς Π α π α δ ο π ε τ ρ ά κ η, 125, καὶ Ψ ι λ ά κ η, 111. Ἐπειδὴ δὲ στὸ Αὐτοκρατορικὸ Φιρμάνι δὲν γίνεται λόγος γιὰ ἀποστολὴ ἐνισχύσεων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅλες οἱ πληροφορίες γιὰ «πέντε πασάδες» καὶ γιὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα πού ἀναφέρει ὁ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 162 κ.ἔ., καὶ ἀπὸ αὐτὸν οἱ Π α π α δ ο π ε τ ρ ά κ η ς, 124, καὶ Ψ ι λ ά κ η ς, 110 κ.ἔ., εἶναι ἀνακριβεῖς.

³) Σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Σουλτάνου στὸ Αὐτοκρατορικὸ Φιρμάνι: «ἐξακριβώσητε διὰ πρᾶγματι οὗτοι τυγχάνουσι ἐπαναστάται... ἐὰν ἀποδειχθῇ ἀναμφισβητήτως καὶ ἐξακριβωθῇ πλήρως ὅτι οὗτοι προβαίνουν εἰς ἀνταρτικὰς καὶ προδοτικὰς πράξεις...».

⁴) «Ἐπίσκοποι τῆς μονῆς Πρέβελη καὶ τοῦ χωρίου Τυμπακίου» δὲν ὑπῆρξαν

ποτέ. Ὡς ἐπίσκοπος τῆς μονῆς Πρέβελη ἴσως ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ ἐπίσκοπος Λάμπης, πὺ ἐνδεχομένως θὰ εἶχε τὴν ἔδρα του ἢ θὰ βρισκόταν τότε στὴ μονὴ Πρέβελη. Τὸ ὄνομά του μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Ὁ Μανασσῆς, πὺ συνυπογράφει σὲ ἔγγραφο τοῦ 1777, ἦταν τὸ 1768 ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀσωμάτων. Ἰδές : *Τωμαδάκη Ν. Β.*, Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645-1898), ΕΕΚΣ Γ' 1940, 141. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὡς Ἐπίσκοπος τῆς μονῆς Πρέβελη νὰ ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Πρέβελη Ἐφραίμ, πὺ εἶχε φιλικὲς σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ὑπεστήριξε πολὺ καὶ τοὺς Σφακιανούς. Ἰδές : *Πρεβελάκη Μιχαήλ*, Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἢ ἐπιλεγομένη «Πρέβελη», ΕΕΚΣ, Α' 1938, 262-292. Ἐπίσκοπος τοῦ χωρίου Τυμπακίου προφανῶς εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας ἢ ὁ ἔξαρχός του στὸ Τυμπάκι. Στὸν *Τωμαδάκη*, ἐνθ. ἀν. 136, ἀναφέρονται οἱ Γαβριήλ τὸ 1757 καὶ Νεόφυτος τὸ 1812. Ἄγνωστο ἂν εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς ἢ ἄλλος τρίτος. Ἐπειδὴ πάντως δὲν φαίνεται δικαιολογημένο, νὰ σταλοῦν ἐκ μέρους τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων, πὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὶς Βρύσες, οἱ ἐπίσκοποι Λάμπης καὶ Σφακίων, θὰ τολμοῦσα τὴν ὑπόθεσι, πὺ ὡς «ἐπίσκοποι τῆς μονῆς Πρέβελη καὶ τοῦ χωρίου Τυμπακίου» ἐννοοῦνται ἐδῶ ὁ Διοπόλεως, ἔξαρχος τοῦ μητροπολίτου στὶς ἐπαρχίες τῆς Μεσαρῆς καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Πρέβελη ἢ ἄλλος ἔξαρχος τοῦ μητροπολίτου στὰ Σφακιά μὲ ἔδρα του τὴ μονὴ Πρέβελη. Προσπάθειες τοῦ Πασᾶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τοὺς ἐπαναστάτες ὁ Μπάρμπα-Παντζελιὸς ἀναφέρει δύο, 279 κ.ἔ. καὶ 553 κ.ἔ., ἀφοῦ εἶχαν ἀρχίσει ἤδη οἱ μάχες. Γιὰ «ἐπίσκοπους» δὲν γίνεται λόγος καθόλου.

⁶⁾ 28 Μαΐου 1770. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ φαίνεται νὰ ἔχει γραφῆ προτοῦ ἀρχίσουν ἀκόμη οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἐνῶ τὸ ἐπόμενο, γραμμένο ἐπτὰ ἡμέρες ἀργότερα, ἀναγγέλλει σημαντικὲς ἐπιτυχίες. Ἀλλὰ, ἂν «τὰ περίχωρα τῆς ἐπαρχίας ταύτης», ὅπου κατασκήνωσε ἀρχικὰ ὁ Τουρκικὸς στρατός, εἶναι ὁ Ἀποκόρωνας, κατὰ τὸν *Μπαρμπα-Παντζελιόν*, 197 κ.ἔ., δὲν εἶναι πιθανὸ πὺ μέσα σὲ ἐπτὰ ἡμέρες εἶχαν κι' ὅλα σημαντικὲς ἐπιτυχίες καὶ μάλιστα ὡς τὸν Πατσιανό. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ συμπεράνουμε πὺ ἢ ἀποστολὴ τῶν ἐπισκόπων, πὺ πῆγαν στὰ Σφακιά προτοῦ ἀρχίσουν οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ἔγινε πολὺ νωρίτερα.

Κατὰ τὸν *Μπαρμπα-Παντζελιόν*, 239 κ.ἔ., οἱ Τούρκοι μπῆκαν στὰ Σφακιά στὶς 26—ἢ 25 κατὰ τὴν παραλλαγὴ Φαφουτάκη—Ἀπριλίου. Στὸ *Τ.Α.Η.*, Κῶδιξ 11, σελ. 50, σώζεται ἢ διαθήκη ἐνὸς Τούρκου στρατιώτη πὺ πρόκειται νὰ σταλεῖ στὰ Σφακιά. Ἡμερομηνία εἶναι ἢ 20 Μαΐου. Στὸ ἴδιο *Τ.Α.Η.*, Κῶδ. 11, σελ. 47, ἀναφέρεται πὺ ἢ πρώτη ἐξαγωγή σιταριοῦ, προωρισμένου γιὰ παξιμάδια τοῦ στρατοῦ πὺ θὰ σταλεῖ στὰ Σφακιά, ἔγινε στὶς ἀρχὲς Μαΐου. Κατὰ τὸν *Μπαρμπα-Παντζελιόν*, 187, οἱ Καστρινοὶ ἐνώθησαν μὲ τοὺς Χανιωτὲς καὶ τοὺς Ρεθεμνιωτὲς Τούρκους καὶ ἔπειτα ξεκίνησαν ὅλοι μαζί. Τὸ συμπέρασμα τῶν στοιχείων αὐτῶν εἶναι ὅτι ὁ Μπάρμπα-Παντζελιὸς δὲν εἶναι ἀκριβὴς ὅταν λέει πὺ οἱ Τούρκοι μπῆκαν στὰ Σφακιά τὰ τέλη Ἀπριλίου. Γιατὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ *Τ.Α.Η.* προκύπτει πὺ τὰ Καστρινὰ στρατεύματα πὺ, κατὰ τὸν ἴδιο Μπάρμπα-Παντζελιόν, ξεκίνησαν μὲ ὅλους τοὺς Τούρκους μαζί, ἐτοιμάζονται ἀκόμη τὸν Μάιο.

3.

Ἐναφορὰ τοῦ Γραμματέως παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἐναντίον τῶν Σφακιῶν πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος, περὶ καταθέσεων αἰχμαλώτων (6 Ἰουνίου 1770).

Κῶδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 57.

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Διοικητὴν Χάνδακος.

Συνωδὰ τῇ ὑψηλῇ αὐτογράφῳ αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ καὶ τῷ ἐκδοθέντι ἐκ μέρους ὑμῶν μπουγιουρλντί¹, ὁ ἀναχωρήσας νικηφόρος στρατός μας ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων καὶ, ἀφοῦ οἱ ἐνδοξοὶ ὑπερασπισταὶ τῆς θρησκείας μας ἐπετέθησαν κατὰ τῶν λησιῶν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, κατέλαβε τὰ ὄρη καὶ τοὺς λόφους αὐτῆς καὶ, χρησιμοποιοῦν ὠρισμένον ἀριθμὸν τηλεβόλων, τουφεκίων καὶ λοιπῶν πολεμικῶν ὀργάνων, ἤρξατο τῆς μάχης κατασφάζας καὶ ἐξολοθρεύσας τοὺς συλλαμβανομένους ληστιάς.

Κατὰ τὴν βαθμιαίαν κἀθοδὸν ἐκ τῶν ὀρέων εἰς μέρη κείμενα πλησίον τῶν χωρίων των καὶ τὴν ἐπίθεσιν διὰ γυμνοῦ ξίφους ἐναντίον αὐτῶν, συνελήφθη εἰς ἱερεὺς ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν², ὅστις ἐρωτηθεὶς ἐν τῷ συγκροτηθέντι συμβουλίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ἀπήντησεν ὅτι πράγματι ὁ ἄπιστος Μόσκοβος ἔγραψεν ὅτι θὰ ἤρξατο εἰς τὰ μέρη ταῦτα κατὰ τὰς 15 Αὐγούστου.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Παπανός³ τῆς ἐπαρχίας ταύτης Πέτρος, Νικολάκης καὶ Γεωργάκης, δημογέροντες, δέσαντες προσόψια εἰς τὸν λαιμὸν των καὶ φωνάζοντες: «ὑποτέλεια καὶ ἔλεος!» μᾶς εἶπον ὅτι «ἡμεῖς εἴμεθα φόρου ὑποτελεῖς καὶ πάντοτε ὑπάκουοι καὶ ὑποταταγμένοι» καὶ ὅτι «δὲν ἔχομεν δυνάμεις νὰ διεξαγάγωμεν πόλεμον καὶ ἀλληλοκτονίαν» καὶ ὅτι «εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ὑποστῶμεν ὅ,τι διατάξητε». Δεχθέντες τούτους τοὺς ἠρωτήσαμεν ἐπὶ τῆς καταστάσεως. Αἱ καταθέσεις των ἦσαν ὅμοιαι πρὸς ὅσα μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὁ ὡς ἄνω ἀναφερόμενος ἱερεὺς.

Ἐπὶ τούτοις εἰς ὑμᾶς, ἐξοχώτατε, ἀπόκειται νὰ διατάξητε.

Τῇ 20 Σαφὲρ 1184⁴.

Ὁ ταπεινὸς εὐχέτης καὶ γραφεὺς τοῦ παρόντος
Χαφούζ Χασάν.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

¹) Δὲν σώζεται.

²) Ἴσως ὁ Πρωτόπαπας. Ἴδὲς σχετικὰ τὸ ἐπόμενο ἔγγραφο. Οἱ καταθέσεις ὅμως διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν χρονολογία τοῦ ἐρχομοῦ τῶν Ρώσων.

³) Προφανῶς ἀπὸ τὸν Πατσιανό.

⁴) 6 Ἰουνίου 1770.

4.

Ἐναφορὰ τοῦ Γραμματέως παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἐναντίον τῶν Σφακιῶν πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος, περὶ τῆς καταθέσεως τοῦ Πρωτόπαπα (9 Ἰουνίου 1770).

Κῶδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 56.

Πρὸς τὴν αὐτοῦ ἐξοχότητα τὸν Διοικητὴν Χάνδακος.

Συμφώνως τῷ ἐκδοθέντι ὑψηλῷ Αὐτοκρατορικῷ Φιορμανίῳ¹ καὶ τῷ ἐκδοθέντι ἐπὶ τούτοις ὑμετέρῳ μπουγιουρλντί² ὁ διὰ τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων προορισθεὶς ἰσλαμικὸς στρατὸς ἀφικθεὶς εἰς ταύτην συνέλαβε τὸν ἐκ τοῦ χωρίου Ἀνώπολις τῆς εἰρημένης ἐπαρχίας Πρωτόπαπαν, θεῖον τοῦ Δασκαλογιάννη³, ὅστις προσαχθεὶς ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικαστηρίου καὶ ἐρωτηθεὶς ἀπήντησεν ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ἡμῶν τὰ ἀκόλουθα :

«Πράγματι οἱ ἄπιστοι Δασκαλογιάννης καὶ Σγουρομάλλης⁴ ἀποπλανήσαντες πάντας ἐπέτυχον τὴν σύμπραξιν αὐτῶν καὶ ἀπέστειλαν ἕκτακτον ἀντιπρόσωπον πρὸς τὸν ἄπιστον Μόσκοβον μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν ὅτι : «τὰ ἐδάφη τόσον τῆς Μάνης ὅσον καὶ τὰ ἰδικά μας εἶναι ἀπρόσιτα καὶ ἔχομεν πολλοὺς ἀνθρώπους, ἡμεῖς δὲ μόνοι μας θὰ κατακυριεύσωμεν τὴν Κρήτην». Ἐπὶ τῇ βάσει τούτου τοὺς ἔστειλεν ὁ Μόσκοβος μπαροῦτι καὶ μολύβια καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ μου τὰ διεμοίρασεν εἰς ὄλους. Τοὺς διεμήνυσεν δὲ ὁ Μόσκοβος ὅτι προσεχῶς θὰ τοὺς στείλῃ καὶ κανόνια, τουφέκια, πολεμοφόδια καὶ ὀβίδας. «Ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ προετοιμάζεσθε καὶ νὰ συναθροίζετε τὸν στρατὸν σας». Συμφώνως πρὸς ταῦτα εἶχομεν συναθροίσει ἀπὸ ὅλα τὰ χωρία τὸν στρατὸν μας. Πλὴν ὅμως, ἀντὶ νὰ ἔλθουν τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα πρῶτον εἰς τὴν Κρήτην, κατέπλευσαν εἰς τὴν Μάνην⁵. Τότε ὁ Δασκαλογιάννης ἔστειλε μὲ τὸ δικό του μπεργαντὶ τὸν Γιακουμῆν, υἱὸν τοῦ παπᾶ Νικολῆ, ὁ ὁποῖος μετέφερε πάλιν μίαν ποσότητα πυρίτιδος καὶ μολυβιῶν καὶ τὴν παραγγελίαν νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος ὁ Δασκαλογιάννης ἀπέστειλε πάλιν ἄλλον ἄνθρωπον εἰς τὸν Μωριά. «Διατὶ δὲν ἐφάνητε ; στείλατέ μας δύο πλοῖα. Ἡμεῖς μὲ αὐτὰ θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπιτύχωμεν πολλά». Εἰς ἀπάντησιν τούτου ὁ Τζενεράλης τοῦ Μοσκόβου εἶπεν ὅτι : «σεῖς εἰσθε κατώτεροι ἀπὸ τὸν στρατὸν τῆς Μάνης. Μολονότι μοῦ εἶχον εἰπῆ ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ καταλάβω τὴν Μάνην εἰς τρεῖς ἡμέρας, ἐν τούτοις ὅμως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τακτοποιήσωμεν κατ' οὐδένα τρόπον τὸ ζήτημα αὐτό. Πρῶτα πρέπει νὰ καταληφθῇ ἡ Μάνη καὶ ἔπειτα ἔρχομαι ἐγὼ ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως ἐκεῖ»⁶. Συμφώνως πρὸς ταῦτα ἠτοιμάσθησαν καὶ οἱ Σφακιανοὶ καὶ ἤδη ἀναμένουν τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα. Μεταφέρων δὲ μίαν σημαίαν μὲ

σταυρόν και εικόνα από χωρίου εις χωρίον τήν ἔστησεν εις τήν ἐκκλησίαν, τήν ὁποίαν ἔκτισεν ὁ ἴδιος»¹.

² *Ἀναφέρομεν ὑμῖν τήν κατάθεσιν ταύτην τοῦ εἰρημένου Πρωτόπαπα διὰ τὰ περαιτέρω.*

Τῆ 23 Σαφῆρ 1184³.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ

Χαφούζ Ἐσσεῖτ Χασάν, γραμματεὺς.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

¹) Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἔγγραφα πού δημοσιεύονται ἐδῶ.

²) Δὲν σώζεται.

³) Κατὰ τὸν Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ν, 339 κ.ἔ., ὁ Πρωτόπαπας ἀκολούθησε ἐκούσια τὸν Δασκαλογιάννη, ὅταν ὁ τελευταῖος ἀποφάσισε νὰ πάει νὰ συναντήσῃ τὸν Πασᾶ, καὶ φυλακίστηκε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους συμπολεμιστὲς τοῦ Δασκαλογιάννη στὸν Κοῦλε τοῦ Χάνδακος. Ἐπὶ τὸν στ. 592 «γιατὶ ὁ χειμῶνας ἔρχεται, πάει τὸ καλοκαῖρι» φαίνεται πὺς ὁ Δασκαλογιάννης παρουσιάστηκε στὸν Πασᾶ φθινόπωρο—φυσικὰ μαζί μὲ τὸν Πρωτόπαπα—ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἔγγραφο πού δημοσιεύουμε γίνεται φανερὸ πὺς ὁ Πρωτόπαπας ἦταν αἰχμάλωτος στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Τούρκου γραμματέως, θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὺς ἡ πληροφορία τοῦ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό υ εἶναι ἀνακριβῆς. Ὁ Πρωτόπαπας, πού δὲν ἐνέκρινε καθόλου τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τοῦ Δασκαλογιάννη (Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 17 κ.ἔ., 96 κ.ἔ.), πιάστηκε (ἄγνωστο ἂν ἀκούσια ἢ ἐκούσια· τὸ τελευταῖο θὰ τὸ δικαιολογοῦσε ἴσως ἡ διαφωνία του μὲ τὸν Δασκαλογιάννη· πάντως δὲν πῆγε νὰ παραδοθεῖ, ὅπως οἱ δημογέροντες τοῦ Πατσιανοῦ πού ἀναφέρονται στὸ ἔγγραφο β, γιατί δὲν θὰ παρέλειπε νὰ τὸ ἀναφέρει ὁ Τούρκος γραμματέας) αἰχμάλωτος καὶ ἔδωσε πολλὲς πληροφορίες στοὺς Τούρκους. Ἡ συνέχεια τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό υ, 854 κ.ἔ., γιὰ τὴ φυλάκιση τοῦ Πρωτόπαπα στὸν Κοῦλε, τὴ δραπετεύσῃ του καὶ τὸ θάνατό του στὴν «τρύπα τοῦ Κουρμούλη», εἶναι ἀληθοφανῆς. Ἐπίσης ἀληθοφανῆς εἶναι καὶ ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματός του μαζί μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἄλλων Σφακιανῶν πού ὑπογράψανε τὴν συνθήκη τοῦ Πετρέ (Π α π α δ ο π ε τ ρ ά κ η ς, 141 κ.ἔ.) γιατί δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν χρησιμοποίησαν οἱ Τούρκοι ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου κύρους πού εἶχε στὰ Σφακιά. Μένει πάντως προβληματικὴ ἡ γνησιότης τοῦ ἔγγραφου, πού γλωσσικὰ δὲν παραλλάζει σὲ τίποτα ἀπὸ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Παπαδοπετράκη.

⁴ Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες τοῦτες, τὸ βέβαιο εἶναι πὺς ὁ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 339 κ.ἔ., ἐσφαλμένα περιλαμβάνει τὸν Πρωτόπαπα μαζί μὲ ὅσους ἀκολούθησαν ἐκούσια τὸν Δασκαλογιάννη στὸν Πασᾶ.

⁵) Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δασκαλογιάννη, Νικόλαος Χατζῆ Σγουρομάλλης. Ψ ι - λ ά κ η ς, 101.

⁶) Τέλη Μαρτίου τοῦ 1770. Σ ά θ α ς, ἔνθ' ἂν. 490 κ.ἔ.

⁷) Οἱ φράσεις σὲ πλάγιο λόγο εἶναι ἴσως ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔγγραφο πού εἶχε μαζί του ἢ πού θυμόταν ἀπ' ἔξω ὁ Πρωτόπαπας.

⁸) Ἴσως ἡ ἐκκλησία αὐτὴ νὰ εἶναι ὁ Ἀϊστράτης, πού ἀναφέρει ὁ Μ π ά ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ό ς, 422, κοντὰ στὴν Ἀράδενα.

⁹) 9 Ἰουνίου 1770.

5.

Αὐτοκρατορικὸν Φιρμάνιον πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος, διατάσσει τὴν λήψιν νέων μέτρων πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης νέας ἀποπείρας τῶν Σφακιανῶν δι' ἀνταρσίαν (31 Δεκεμβρίου 1770).

Κῶδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 69.

Πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος Χουσεῖν Πασᾶν.

Γενέσθω σοι γνωστὸν ὅτι, εἰς τὸ πρὸ καιροῦ διαβιβασθὲν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν μου αὐλὴν ὑπόμνημά σου¹, ἀναφέρεις ὅτι οἱ καταφυγόντες εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἐπαναστάται ἐκ τῶν ῥαγιάδων τῆς ἐπαρχίας Σφακίων², ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀπέστειλαν δι' ἰστιοφόρων εἰς τὰ Κύθηρα τὰ γυναικόπαιδά των³, ἐκάλεσαν ὅπως ἀγκυροβολήσουν εἰς τὸν ἐκ τοῦ λιμένος τῶν Σφακίων λιμένα τοῦ Λουτροῦ⁴ δέκα τρία μικρὰ καὶ μεγάλα πλοῖα ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια περιπλέουν τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τοῦ κατάπλου τῶν πλοίων καὶ τῆς ἀναμονῆς ἄλλων θὰ παρακινήσουν καὶ τοὺς ἄλλους ῥαγιάδες τῆς Κρήτης νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν. Δεδομένου ὅτι λόγῳ τῶν ληφθέντων ὑπὸ σοῦ προηγουμένως ῥαγδαίων μέτρων καὶ τῶν καταβληθεισῶν ἐκ μέρους σου ἀόκνων προσπαθειῶν ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας τόσον τὸ ἔργον τῆς τιμωρίας καὶ σωφρονισμοῦ τῶν ἐπαναστατησάντων ῥαγιάδων τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὅσον καὶ τὸ ἔργον τῆς διευθετήσεως τῶν διαφορῶν καὶ ἐμπεδώσεως τῆς τάξεως ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ, ἐπετεύχθησαν δὲ τοιαῦτα λαμπρὰ καὶ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα, οὕτως ὥστε νὰ ἀναθέσω εἰς τὴν φαινήν ἀντίληψίν σου τὴν διοίκησιν ὁλοκλήρου τῆς Νήσου⁵, ὡς ἐκ τούτου εὐελπιστῶ ὅτι καὶ ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ περιστάσει, τῆς ἀποκρούσεως καὶ ἀποπομπῆς δηλονότι τῶν πλοίων τούτων, θέλεις καταβάλλει, ἐνεργῶν ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων προκρίτων, πᾶσαν προσπάθειαν καὶ φροντίδα διὰ τὴν ἀποσόβησιν μιᾶς ἐνδεχομένης τοιαύτης ἐνεργείας τῶν ἐπαναστατῶν εἴτε δι' ἀποστολῆς στρατοῦ εἴτε δι' ἄλλων ἀποτελεσματικῶν καὶ ἐνδεδειγμένων ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἔργων.

Ἐπὶ τῷ τέλει ὅθεν ὅπως καταβάλλης πᾶσαν προσπάθειαν ἐγρᾶφῃ ἢ ἱερᾷ αὐτῇ διαταγῇ καὶ ἀποστέλλεται αὐτῇ διὰ τοῦ⁶ Ἀναθέτων δὲ τὴν ἄμυναν καὶ περιφρούρησιν ἀπάσης τῆς Νήσου ὑπὸ τὴν ἐνδελεχῆ καὶ ἄοκνον ἐπαγρύπνησίν σου, ἀπαιτῶ παρὰ σοῦ, ὅπως παραμείνη αὐτῇ ἀπηλλαγμένη καὶ ἀπρόσβλητος ἀπὸ παντὸς κινδύνου καὶ δολίας τινὸς ἀποπείρας. Ἔσο λοιπὸν ἔτοιμος, ὡς καὶ προηγουμένως ἔπραξες, νὰ ἀποδυσθῆς πάλιν εἰς νέας προσπαθείας, καταναλίσκων πᾶσαν δύναμιν καὶ ἰσχύν, θυσιάζων τὰ πάντα καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ζωὴν σου ἐν τῇ ἀποκρούσει καὶ ἀποπομπῇ τῶν πλοίων τούτων εἴτε δι' ἀποστολῆς στρατευμάτων εἴτε δι' ἄλλου οἰουδήποτε τινὸς μέσου. Ἐν συν-

εγνοήσει δὲ καὶ συνεργασίᾳ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων προκρίτων φρόντισον τὴν ἐξεύρεσιν τρόπου τινὸς καὶ ἐφαρμογὴν πάντων τῶν ἐπιβεβλημένων μέτρων, ὅπως ἀποσοβήσῃς τὴν ἐπικειμένην ταύτην ἐπιζήμιον ἐνέργειαν, ἐξεύρης τρόπον ἐξομαλύνσεως τῆς ὑποθέσεως, ὑπεραμυνθῆς καὶ περιφρουρήσῃς τοὺς ῥαγιάδες, μὴ παρασυρθῆς ὅμως εἰς δόλον τινὰ ἢ ἀπάτην, καταναλώσῃς ἅπαν τὸ ὑλικὸν τῶν προσπαθειῶν σου, τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν σου διὰ τὴν ἐπιβλαβῆ καὶ ἐπιζήμιον ταύτην ὑπόθεσιν· συνελόντι εἰπεῖν ἡ αὐτοκρατορικὴ μου ἐπιθυμία ἐγκείται εἰς τὴν παντελῆ διασφάλισιν ὁλοκλήρου τῆς Νήσου καὶ διευθέτησιν ὅλων γενικῶς τῶν ὑποθέσεών της. Ἐνέργησον διὰ τῶν καταλλήλων ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ μέσων, καταβάλλων καὶ ἐξαντλῶν πάσας τὰς προσπαθείας σου διὰ τὴν ἐπίτευξιν εὐνοϊκῶν ἀποτελεσμάτων, ἵνα ἐνισχυθῆ καὶ ἐδραιωθῆ οὕτω ἔτι περισσότερον ἢ πρὸς τὸ ἄτομόν σου δημιουργηθεῖσα αὐτοκρατορικὴ μου εὐνοια, ἀποφεύγων, ὃ μὴ γένοιτο, διὰ παντὸς τρόπου πᾶσαν παράλειψιν ἐν τῇ περιφρουρήσει καὶ διοικήσει τῆς Νήσου, διὰ τὴν μὴ ὑποπέσης εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιπλήξεως καὶ μομφῆς ἢ ἀυστηρᾶς τινος τιμωρίας.

Ἐπὶ τούτοις ἐξεδόθη τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν μου Φιρμάνιον καὶ ἐντέλλομαι ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τούτου, ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς αὐτό, ἀποφύγῃς κάθε ἐνέργειαν ἢ προᾶξιν ἢ ὁποῖα θὰ ἀντιβαίῃ πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ διαλαμβανόμενα.

Οὕτω γίνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πίστευε.

Ἐγράφη μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Σιαμπάν τοῦ ἔτους χίλια ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τέσσαρα¹.

Ἐκ τῆς ἐν τῇ περιφρουρήτῳ Ἰσταμπὸλ ἔδρας.

Ἐλήφθη τῇ 15 Ραμαζάν 1184².

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

- ¹) Δὲν σώζεται.
- ²) Μ π ᾶ ρ μ π α - Π α ν τ ζ ε λ ι ὀ ς, 627.
- ³) Π α π α δ ο π ε τ ρ ᾶ κ η ς, 131.
- ⁴) Δυτικῶς τῆς Χώρας Σφακίων.
- ⁵) Προφανῶς λοιπὸν ὁ Χουσεῖν Πασάς στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦταν Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης, ἀλλὰ ἀπλῶς Πασάς τοῦ Χάνδακος.
- ⁶) Δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα.
- ⁷) Γύρω ἀπὸ τὴν 30 Νοεμβρίου 1770.
- ⁸) 31 Δεκεμβρίου 1770.

6.

Διαταγὴ τοῦ Πασᾶ Χάνδακος πρὸς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς τῆς νήσου περὶ τῶν ἐπιβληθέντων ὄρων εἰς τοὺς συνθηκολογήσαντας Σφακιανούς (18 Μαρτίου 1771).

Κῶδ. Τ.Α.Η. 11, σ. 78.

Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἱεροδίκην καὶ τὸν Μουφτὴν Χάνδακος, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν αὐτοκρατορικῶν Γιανιτσάρων, τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐντοπίων Γιανιτσάρων καὶ λοιποὺς ἀγάδες, τοὺς γέροντας καὶ ἐν ἀποστρατεία τοῦ σώματος τῶν Γιανιτσάρων καὶ λοιποὺς ἐν τοῖς πράγμασιν.

Ἀνακοινοῦται ὑμῖν ὅτι ἐκ μέρους τῶν μετὰ τὴν ἤτταν διασωθέντων μικρῶν καὶ μεγάλων τῆς ἐπαρχίας Σφακίων ἀπεστάλη ἀναφορὰ ὑποταγῆς καὶ ἀμνηστίας, τὴν ὁποίαν ἐκόμισαν εἰς τὸ Διβάνιον Χάνδακος οἱ ἐκ μέρους αὐτῶν ἀποσταλέντες ἐνταῦθα πέντε φόρου ὑποτελεῖς¹. Πρὸς τούτους θέλετε ἀνακοινώσῃ ἐν τῷ Ἱεροδικαστικῷ Συμβουλίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ὑμῶν τὰ κάτωθι :

Πρῶτον, πάντες οἱ ἱερονομικῶς ἐπόχραιοι εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου θέλουσι καταβάλλει πρὸς τοὺς ἐντεταλμένους τὴν εἴσπραξιν τούτου καὶ ἀνυπερθέτως κατὰ κεφαλὴν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει φορολογικοῦ δελτίου τρίτης τάξεως τὸν ἱερονομικῶς ἐπιβεβλημένον αὐτοῖς κεφαλικὸν φόρον². Ὡς Ἐπειτα, πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς εὕρισκόμενα ὄπλα καὶ πολεμικὰ εἶδη περισυλλεγόμενα νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς τὴν ὀπλοθήκην Χάνδακος, καθόσον ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κανονισμοὺς ἢ χρῆσις ὄπλων ὑπὸ τῶν φόρου ὑποτελεῶν. Ὡς Ἐπειτα, ἀφοῦ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένους ἀξιωματικούς οἱ παραβιάσαντες καὶ καταπατήσαντες καὶ δράσαντες ἐναντίον τῶν ὄρων τῆς ὑποτελείας λησται ἐξ αὐτῶν, νὰ ἀποσταλῶσι πρὸς τὸν ἐξοχώτατον διοικητὴν Χάνδακος πρὸς ἐπιβολὴν τῆς προσηκούσης εἰς αὐτοὺς τιμωρίας. Ὡς Νὰ μὴ ἀκολουθῶσιν καὶ οὐδαμῶς νὰ συγχρωτίζωνται μὲ τοὺς κατηραμένους ἀπίστους, τοὺς ἐκβραζομένους εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν δεδηλωμένων ἐχθρῶν τῆς ἱερᾶς μας θρησκείας. Ὡς Νὰ συλλαμβάνωσιν ὅσους εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῶσιν ἐκ τούτων καὶ νὰ ἀποπέμψωσιν αὐτοὺς πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ Χάνδακος. Ὡς Ἐκεῖνοι δὲ ἢ σύλληψις τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὴ, νὰ ἐκδιώκωνται ἐκ τῆς ἐπαρχίας των, διὰ νὰ καταδιώκωνται καὶ νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων διὰ παντὸς ἐξολοθρευτικοῦ καὶ πολεμικοῦ μέσου. Ὡς Νὰ μὴ χορηγῶσιν οὗτοι ζωοτροφίας καὶ οὔτε μίαν σταγόνα ὕδατος εἰς τὰ ἐχθρικά καὶ λοιπὰ περιπλέοντα τὰ ὕδατά των πολεμικὰ σκάφη, νὰ ἐπωφελοῦνται δὲ κάθε εὐκαιρίας διὰ νὰ συλλαμβάνωσι καὶ ἐκδιώκωσι τοὺς πειρατὰς διὰ παντὸς πολεμικοῦ μέσου. Ὡς Αἰ μεταξὺ αὐτῶν ἀναφύομεναι διαφοραὶ καὶ δίκαι νὰ ἐκδικάζωνται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τούτοις διοριζομένου ἀξιωματικοῦ καὶ ἱεροδίκου, ἀπονεμομένου τοιοῦτοτρόπως τοῦ δικαίου. Εἰς περιπτώσεις καθ' ἃς καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐκδίκασις καὶ ἀπευθύνεται σχετικὴ αἴτησις πρὸς τὸ Διβάνιον Χάνδακος,

τότε νὰ μὴ ἐναντιοῦνται οὗτοι εἰς τὴν διὰ τοῦ κλητῆρος σύλληψιν καὶ προσαγωγήν των εἰς τὸ Διβάνιον. ὡς Νὰ μὴ ἐπιδιορθώνωνται αἱ καταστραφεῖσαι ἐκκλησίαι των ἄνευ τῆς μέσῳ τοῦ Ἱεροδικείου γνωματεύσεως καὶ ἐκτιμήσεως καὶ τῆς σχετικῆς ἀδείας τοῦ Διοικητοῦ Χάνδακος. ὡς Νὰ μὴ ἀνεγείρωνται δὲ νέαι ἐκκλησίαι, διότι τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον. ὡς Νὰ παραδίδωσιν δὲ ἐπακριβῶς τὴν δεκάτην τῶν δημητριακῶν καὶ προϊόντων τὰ ὁποῖα θὰ συγκομίζωσιν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, εἰς τὸν τόπον ὃ ὁποῖος θὰ διαταχθῆ καὶ θὰ προσδιορισθῆ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τοῦτο ἀφικθησομένης σουλτανικῆς διαταγῆς¹. ὡς Ἡ ἐνδυμασία των θὰ εἶναι ἡ προσδιορισμένη διὰ τοὺς φόρου ὑποτελεῖς τοιαύτη, νὰ μὴ φέρωσι δὲ ἐνδυμασίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ὁρισθῆ διὰ τοὺς Μουσουλμάνους. ὡς Νὰ ἀπέχωσιν ἀπὸ τὴν ἀνέγερσιν ὑψηλῶν οἰκοδομῶν καὶ αἱ οἰκίαι των νὰ μὴ φέρωσι σύμβολα μουσουλμανικά. ὡς Νὰ ἀπέχωσι πάσης πολεμικῆς ἐνεργείας, κωδωνοκρουσιῶν καὶ ἐν γένει θρησκευτικῶν ἐπιδείξεων. ὡς Πάντες οἱ προλαβόντως αἰχμάλωτοι καὶ ἐξανδραποδισθέντες, Μουσουλμάνοι καὶ μὴ, οἱ καταφυγόντες ἐντεῦθεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, νὰ παραδοθῶσιν ἄνευ ταλαιπωριῶν εἰς τοὺς κατόχους των.

Ἀνακοινώσατε πάντα ταῦτα εἰς τοὺς ὡς εἴρηται ἰσχυρογνώμονας καὶ νὰ ἀποδεχθῶσιν ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους τὴν ὑποτελείαν. Ἐπὶ τῷ ὄρω δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θὰ προβαίνωσιν εἰς πράξεις ἀντιβαινούσας πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπιθυμίαν, νὰ ὑποδείξωσιν οὗτοι ἀξιοπίστους ἐγγυητὰς καὶ νὰ συνταχθῆ ἐπὶ παρουσίᾳ ὄλων ὑμῶν τὸ σχετικὸν ἐπὶ τούτοις ἱεροδικαστικὸν πρακτικόν.

Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐγράφη καὶ ἀπεστάλη ἐκ μέρους τοῦ Διβανίου Χάνδακος τὸ παρὸν μπουγιουρλντί.

Ἄμα τῇ θείᾳ βουλήσει λήψει αὐτοῦ, νὰ ἀποδεχθῶσιν οἱ ὡς εἴρηται ἀντιπρόσωποι τὴν ὑποτελείαν ὑφ' οὗς ἀνωτέρω ὄρους καὶ, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι δὲν θὰ προβαίνωσιν εἰς πράξεις ἀντικειμένους πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐπιθυμίαν, νὰ ὑποδείξωσι τοὺς ἐγγυητὰς των καὶ, ὅταν συνταχθῆ τὸ σχετικὸν ἱεροδικαστικὸν πρακτικόν, ἀνακοινώσατε εἰς αὐτοὺς ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον θὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ταλαιπωρίας καὶ καταπιέσεις, ἀλλὰ θὰ τυγχάνωσι καὶ οὗτοι τῆς ἰδίας προστασίας καὶ ὑπερασπίσεως ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ῥαγιαδες τῆς νήσου, οἱ δεχθέντες τὴν ὑποτελείαν.

Ἐνεργήσατε συμφώνως πρὸς τὸ μπουγιουρλντί τοῦτο, ἀποφεύγοντες πᾶσαν ἀντίθετον ἐνέργειαν.

Τῆ 3 Ζηλκαδὲ 1184⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹) Κατὰ τὸν Παπαδοπετράκη, 141 κ.ε., ἡ ἀναφορὰ αὐτῆ γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ Δασκαλογιάννη, πού βρισκόταν ἤδη στὰ χέρια

τοῦ Πασᾶ, καὶ στάλθηκε κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1770, μετὰ ἀπὸ τῆ σύσκεψις στὸν Πετρέ τοῦ Ἀσκούφου. Ἡ χρονολογία ὅμως τοῦ ἐγγράφου πού παραθέτει, ἢ ὑπογραφή τοῦ Πρωτόπαπα καὶ τὸ περιεχόμενο δημιουργοῦν ζωνηρὲς ἀμφιβολίες γιὰ τὴ γνησιότητά του. Ἡ διαταγὴ τοῦ Πασᾶ ἔχει συνταχθεῖ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸν τερατισμὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς ὄρους, νὰ παραδοθοῦν τὰ ὄπλα καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν. Μεταξὺ ὅμως τοῦ Ὀκτωβρίου 1770 καὶ τοῦ Μαρτίου 1771 ἡ χρονικὴ ἀπόστασις εἶναι πολὺ μεγάλη. Ἐξ ἄλλου, σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν Παπαδοπετράκη, ὁ Πρωτόπαπας βρισκόταν καὶ αὐτὸς αἰχμάλωτος τοῦ Πασᾶ καὶ συνεπῶς δὲν μπορούσε νὰ ὑπογράψει τὸ ἐγγράφο πού εἶχε συνταχθεῖ στὸν Πετρέ τοῦ Ἀσκούφου. Ἐπιπλέον τὸ ἐγγράφο αὐτὸ δὲν κάνει λόγο γιὰ «ἀμνηστία», ὅπως ἀναφέρεται στὴ διαταγὴ τοῦ Πασᾶ.

²) Οἱ Σφακιανοὶ ἐπλήρωναν τὸν μικρότερο κεφαλικὸ φόρο. Ἰδὲς Σ τ α υ ρ ι ν ἰ δ η Ν., ἐφ. «Δραῖσις» Ἡρακλείου, 1939, ἔτος 8ον, φ. 2254-2257, 30|11-3|12. Τοῦ ἴδιου, Δύο ἐγγράφα ῥυθμιστικὰ τοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κρήτης φορολογικοῦ συστήματος, «Κρητικά Χρονικά» Α' (1947), 88 κ.ἑ.

³) Δὲν σώζεται.

⁴) 18 Μαρτίου 1771.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Τ Α Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α Τ Ο Υ Π Α Π Α Δ Ο Π Ε Τ Ρ Α Κ Η

Στὴν «Ἱστορία τῶν Σφακίων» τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπετράκη, στὸ κεφάλαιο πού ἐξιστορεῖται τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Δασκαλογιάννη (Κεφάλαιον Γ', *Ἡττα τελικὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ παράδοσις τοῦ Δ. Ἰωάννου*), δημοσιεύονται τρία ἐγγράφα (σελ. 140, 141, 142). Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ Δασκαλογιάννη «Πρὸς τοὺς καπεταναίους τῶν Σφακίων» γραμμὲν ἀπὸ τὸν Δασκαλογιάννη σύμφωνα μὲ ὑποδείξεις τοῦ Πασᾶ, τὸ δεύτερο εἶναι καὶ πάλι ἐπιστολὴ τοῦ Δασκαλογιάννη στοὺς φίλους καὶ συμπολεμιστὰς του τῶν Σφακίων, καὶ τὸ τρίτο ἢ συνθηκολόγησις καὶ ὑποταγὴ τῶν Σφακιανῶν. Γιὰ τὰ ἐγγράφα αὐτὰ ὁ Παπαδοπετράκης γράφει: «Τὰς ἀλληλογραφίας ταύτας καὶ τινὰ ἄλλα ἐλάβομεν ἀπὸ ἀνέκδοτα τοῦ Ἰ. Πωλιουδάκη» (σελ. 142, ὑποσ. 1) [Ἰδὲς καὶ σελ. 120, ὑποσ. α': *Ἐξ αὐτοῦ—τοῦ Μανούσου Κούτσουπα—καὶ τοῦ Ἀ. Μοράκη καὶ ἄλλων, οὓς ἐφθάσαμεν, ἐμάθομεν πολλὰ τῆς περιστάσεως ἐκείνης· πολλὰ δὲ καὶ ἀπὸ συγχρόνους σημειώσεις, ἃς εὔρομεν παρὰ τῷ Ἰ. Πωλιουδάκη καὶ ἄλλοις*]. Τὰ πρῶτα δύο ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία ἐγγράφα εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι γνήσια, γιὰτὶ ἡ γλῶσσα τους δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀλλὰ τῆς Ἱστορίας τοῦ ἴδιου τοῦ Παπαδοπετράκη. Ἄν ὁ Παπαδοπετράκης εἶχε πραγματικὰ στὰ χέρια του τὰ ἐγγράφα αὐτά, δὲν νομίζω πὼς θὰ παρέλειπε νὰ τὰ δημοσιεύσει αὐτούσια, ὅπως ἐγινε γιὰ ἄλλα, καὶ μάλιστα μικρότερης σημασίας. Ἰδὲς π.χ. Ἐπιστολὴ τῶν Σφακιανῶν στὸν

Πασᾶ—σελ. 178—, Ἐπιστολή τοῦ Ἀ. Παναγιωτάκη στὸν Τσουρούνο-
 γλου—σελ. 197—, ἔγγραφο τοῦ Κυδωνίας Καλλινίκου—σελ. 276—,
 κλπ. Ἐπειδὴ ἀκόμη τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι χωρὶς χρονολογία καὶ
 ἐπειδὴ ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Παπαδοπετράκης ἀναφέρει ὅτι τὸ 1868 ἐχά-
 θηκαν πολλὰ πολύτιμα ἔγγραφα, εἶναι πιθανό, νομίζω, πὼς τὰ ἔγ-
 γραφα ἀναφέρονται ἀπλῶς ἀπὸ μνήμης, καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἀπολύ-
 τως ἀξιόπιστα. Τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ἀναφέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ
 Πρωτόπαπα, ἔχει συνταχθεῖ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1770 καὶ δὲν μιλάει
 γιὰ ἀμνηστία. Σὲ ἓνα παρόμοιο ἔγγραφο ἀναφέρεται καὶ ἡ Διαταγή
 τοῦ Πασᾶ τοῦ Μαρτίου 1771, πὺ δημοσιεύομε ἀπὸ τὸ Τ.Α.Η. (6^ο ἔγ-
 γραφ.). Ὁ Πρωτόπαπας ὅμως ἦταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸν
 Ἰούνιο, τὸ ἔγγραφο τῆς παραδόσεως θὰ πρέπει νὰ ἔχει γραφεῖ στὶς
 ἀρχὲς τοῦ 1771 καὶ, ὅπως ἀναφέρει στὴ Διαταγή του ὁ Πασᾶς, μι-
 λοῦσε ρητὰ γιὰ ἀμνηστία—συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ πὺ δη-
 μοσιεύει ὁ Παπαδοπετράκης.

Μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς δὲν ὑπάρχει ἡ πρόθεσις νὰ δειχτεῖ ὁ
 Παπαδοπετράκης πλαστογράφος. Μιὰ τέτοια κατηγορία γιὰ τὸν ἀγω-
 νιστὴ τοῦ 1866-69 θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀνάρμοστη. Τὸ πιθανώτερο
 εἶναι πὼς ὁ Παπαδοπετράκης ἢ εἶχε διαβάσει παλαιότερα τὰ ἔγγραφα
 καὶ τὰ παρέθεσε ἀπὸ μνήμης στὴν «Ἱστορία» του, ἢ στηρίχτηκε σὲ
 ἀνεξακρίβωτες γραπτὲς ἢ προφορικὲς παραδόσεις. Οὕτως ἢ ἄλλως
 ὅμως θὰ πρέπει ὁ ἱστορικὸς νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ μὲ ἐπιφύλαξη.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ,